

YÜKSEK EĞİTİMLİ ÖZBEK GENÇLERİNİN YAŞAMA BAKIŞLARI

Dr.Fatma Açık,¹ Dr.Ayşe Canatan²

Özet:

Bu çalışma, hızla değişen ve karmaşık içerikli etnopolitik ve etnokültürel bütünleşme ve dağılma süreçlerini bir arada yaşayan Türk Cumhuriyetlerinden Özbekistan'da gençler ön planda olmak üzere belirli bir eğitim almış insanların düşüncelerini ve tercihlerini anlamaya yönelik hazırlanmıştır. Bu nedenle çalışmada, bağımsızlık sonrası bu cumhuriyette yaşanan kültürel ve sosyal değişmelerin neler olduğunu belirleyen betimsel bilgilerden ve anket uygulamalarının sonuçlarından yola çıkılıp, nihai olarak Özbekistan ve Türkiye arasındaki ilişkiler ve buralarda yaşayanların Türkiye intibalarının belirlenmesi amaçlanmıştır.

Özbekistan-Türkiye ilişkileri ticaret, turizm ve kültür alanlarında sürdürülmektedir. On altı yıldır sürdürülen ilişkilerde zaman zaman ortaya çıkan aksaklıklar nedeniyle arzulanan gelişmelere ve hedeflere ulaşılamadığı gerçeğiyle beraber, ortak programlar hazırlama yönünde girişimler ve çalışmalar devam etmektedir. Bu ülkeyle kültürel ve tarihî temellere dayalı duygusal bağların ekonomik ve politik alanlarda da devam etmesi ve artması için, Türkiye'nin Özbekistan Cumhuriyeti ile ilişkilerinde adı geçen coğrafyada bağımsızlık sonrası gelinen durumu görüntüleme ve kardeş ülkedeki gençlerin beklentilerinin neler olduğunu tespit etmek açısından çalışmamızın önemli olduğu düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: İlişkiler, Tercihler, Özbek gençleri ve Türkiye

Summary: *The aim of this study is to determine the relationship between Uzbekistan and Turkey and to learn the opinions and impressions of Uzbek people about life and Turkey based on our knowledge of cultural and social changes in Ozbekistan. There are 48 people in this study's sample. All are university students in Özbekistan. Findings of this study gave us knowledge about the relationship between Turkey and Özbekistan. This relationship needs to flourish for future because of the common roots of Turkic population in Central Asia.*

Key Words: Relationship, Uzbeks young people, and Turkey

Bu çalışmanın amacı, bağımsızlık sonrası Özbekistan'da yaşanan kültürel ve sosyal değişmelerin neler olduğunu belirleyen betimsel bilgilerden yola çıkarak, Özbekistan ve Türkiye arasındaki ilişkileri ve Özbeklerin Türkiye intibalarını belirlemektir.

Özbekistan, Orta Asya'daki pozisyonu nedeniyle diğer Türk Cumhuriyetlerine göre farklılıklar göstermektedir. Bu durumu; içinde bulunduğu coğrafyaya, sahip olduğu ekonomik imkanlara ve nüfusa bağlayabiliriz. Bu konu Özbekistan ile kültürel ve tarihî temellere dayalı duygusal bağların devam etmesi için, iki ülkenin bağımsızlık sonrası ilişkilerinde gelinen durumu görüntüleme ve Özbek gençlerin beklentilerini bilme açısından önemlidir

1552 yılında Kazan Hanlığının Rusların eline geçmesi ile başlayan ve devamlı olarak Türklerin aleyhine gelişen tarihî süreç başlamış oldu. 1593-1604 yılları arasında Sibiryaya tamamen Rusların eline geçti.1604'te Astrahan ve Kırım arasında yaşayan Nogaylar Rus hakimiyeti altına alındı. 1628'de yukarı Yenisey Kırgızları Rus idaresini tanıdılar. 1731'de Türk Kazak topluluğunun küçük cüzü Rusya'ya bağlandı; 1783'te Kırım ilhak edildi; 1859'da Kuzey Kafkasya; 1865'te de Buhara Hanlığı; 1873'te Hive Hanlığı; 1876'da Hokand Hanlığı

¹ Yrd. Doç. Dr. G.Ü. GEF. Türkçe Eğitimi Böl.

² Yrd.Doç. , G.Ü. Fen-Edeb.Fak. Felsefe Böl.

Rus hakimiyetine girdi. 1880-1884'te Türkmenistan'ın Ruslar tarafından zapt edilmesi ile Doğu Türkistan ve Türkiye hariç başlıca Türk ülkelerinin tamamı Rus hakimiyetine girdi. 20. yüzyılın başlarında Kırım, Kazan, Kafkasya ve Türkistan Türkleri Çarlık Rusya yıkılınca, önce kendi millî devletlerini kurmuşlardır. Fakat çok kısa bir süre içerisinde bağımsızlıklarını tekrar kaybederek Rusya'ya dahil edilmiş, SSCB'nin 1989'da yeniden yapılanma sürecine girmesiyle bağımsız devlet olma yolunda girişimlerde bulunmuşlardır.

Özbekistan 20 Haziran 1990'da egemenliğini, 1 Eylül 1990'da bağımsızlığını ilân etmiştir. 29 Aralık 1991 yılında referandumla bağımsızlığı Özbek halkı tarafından onaylanmıştır.

Türkiye Özbekistan'ın bağımsızlığını tanıyan ilk ülke olması nedeniyle kültürel ve sosyal açıdan da Özbekistan ile ilgilenmek durumundadır (Merdanoğlu & Muhammediev, 1997:95). Özbekistan, Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşunu daha önemlisi de Türk milletinin verdiği kurtuluş mücadelesini ve o dönemde gerçekleştirilen inkılapları ve bunların gerçekleşmesinde önder olan Mustafa Kemal Atatürk'ü örnek almaya gayret etmektedir. İslam Kerimov' un aşağıdaki sözleri bunun delili olarak gösterilebilir;

“Atatürk ilkeleri, bizim Özbekistan'da yapmak istediklerimizle paraleldir. Ben Atatürk'e hayranım ve onun Türkiye'de başardıklarını Orta Asya halklarının da başaracağını ümit ediyorum. Ben Türk halklarının birliği düşüncesini savunuyorum. Bu birlik mutlaka gerçekleşmelidir. Politik bir birliktelikten ziyade ekonomik bir birlik kurulabilir. Bunun adına Türk Ortak Pazarı diyebilirsiniz” (Merdanoğlu, 1997: 96).

Özbekistan-Türkiye ilişkileri ticaret, turizm, kültür ve eğitim alanlarında sürdürülmektedir. Bağımsız Özbekistan ile on beş yıldır sürdürülen ilişkiler içinde kültür, özellikle de eğitim alanı şu an için Özbekistan tarafının isteği doğrultusunda asgariye indirilmiştir. Bu ilişkilerin zaman zaman ortaya çıkan aksaklıklar nedeniyle istenilen oranda gerçekleştirilemediği görülmekle beraber, ortak programlar hazırlama yönünde girişimler devam etmektedir. Bu çalışmayla, ticarî boyutla sınırlandırılmaya çalışılan ilişkilere kültürel bir renk kazandırmak hedeflenmiştir.

Genel özellikleriyle baktığımızda, nüfusu 25.2 milyon olan Özbekistan'da çeşitli yerel grupların varlığı dikkati çekmektedir. Özbekler % 80'nini, Tacikler % 5'ini, Ruslar %6'sını, Kazaklar %3'ünü, diğerleri %6'sını (Karakalpak, Tatar, Türkmen, Kore...) oluşturmaktadır.

Özbekistan'da %74 Özbek Türkçesi, %14 Rusça, %4 Tacikçe, % 8 diğer diller konuşulmaktadır.

Okuma-yazma oranının %90 olduğu Özbekistan'da çeşitli dinlere mensup kişiler yaşamaktadır. Çoğunluğu Müslüman-Sunni, (%88) olup, %9 oranında Ortodoks-Hristiyan ve %3 oranında diğer din mensupları da mevcuttur.

Ortalama ömür 63.8 yıl, bebek ölümü binde 72'dir ki, bu oranlar gelişmekte olan ülke oranlarına uygundur (National Geografic 2002).

Doğal kaynaklar bakımından oldukça zengin bir ülke olan Özbekistan'da; petrol, doğal gaz, kömür, altın, gümüş, wolfram madenleri çeşitli yabancı şirketlerce değerlendirilmektedir.

Temel endüstri dalları; tarım ve tekstil makineleri, kimyasallar, otomotiv sanayidir.

Tarım üretimi temelde pamuğa dayalı olup, ülke ihtiyacının bir bölümünü karşılayabilecek miktarda sebze, meyve, buğday üretimi ve ipek böcekçiliği de yapılmaktadır.

İklimi; tropik kara iklimine sahip olup yazları sıcak ve kurak; kışları soğuktur. Yaz mevsiminde gün uzunluğu 15 saat, kış mevsiminde ise 9 saattir. Sıcaklık Temmuz ayında çok artmakta ve 42-50 dereceye ulaşmaktadır. En soğuk ay Ocaktır. Kuzeyde, bu mevsimde sıcaklık -35° C e kadar düşmektedir.

Özbekistan'ın kuzeyinde Kazakistan, doğu ve güney doğusunda Kırgızistan ve Tacikistan, batısında Türkmenistan ve güneyinde Afganistan ile komşudur.

Ülkenin kentleşme oranına bakarsak şehir nüfusu ve kırsal nüfus arasında fazla fark olmayıp; yaşantısal nitelikler açısından köy ve şehir ayrımı, teknolojiye ulaşma anlamında çok belirgin farklılıklar göstermemektedir. Bu farklılıkların az olması nedeniyle toplumsal değişme açısından çok önemli ipuçları elde etmek güç olsa da günümüz küreselleşme akımından etkilendikleri, batı ile kendilerini karşılaştırdıklarını ve batı ile ilgili farkındalıklarının arttığı söylenebilir.

Göz ardı edilemez bir gerçek var ki bu, Türkistan'ın özellikle de Özbekistan'ın belirli bir dönem medeniyetin merkezi durumunda olduğudur. IX. ve X. asırlardan itibaren Türk medeniyetlerinin beşiği haline gelen Horasan ve Mâveraünnehir'de bir çok ünlü bilim adamı yetişmiştir. Bu bilim adamlarından bazıları şunlardır: Uluğ Bey (1394-1449) astronomi ve matematik alimi; İmam Buharî (810-870) hadis ilminin kurucusu; Ebü'l-Leys Semarkandî (?- 983) fıkıh ve kelam alimi; Ali Şir Nevai (1441-1501) şair, edebiyat nazariyecisi, musikişinas, ilim ve devlet adamı; Ali Kuşçu (?-1474) astronomi alanında; Birunî (1019-1021) matematik alimi; İbn-i Sina (980-1037) tıp, matematik alimi; Bahauddin Nakşibendi (1318-1389) İslam alimi; Kadızade-i Rumî (1337-1412) Ali Kuşçu ve Feyzullah Şirvani (Açıkgöz 1990).

Özbekistan'da çeşitli sebeplerden dolayı halihazırda bazı sorunlar yaşanmaktadır. Türkistan'ın en önemli problemlerden biri olan yetersiz su kaynakları, Özbekistan için de geçerlidir. Tarım ve sosyal hayatın gelişmesini engelleyen sebeplerden biri olan bu durum aslında Özbekistan'ın geçen yüzyılında ortaya çıkmış bir problemdir. Uzun yıllar Sovyetler tarafından sürdürülen pamuk tarımına bağlı olarak Aral gölü, Amuderya, Sir derya gibi su kaynakları olumsuz yönde etkilenmiştir. Aral gölünün sularının çekilmesiyle açıkta kalan aşındırıcı tuzlar ve tarım ilacı gibi zehirli atıklar rüzgarla taşınmış ve bölgede yaşayan milyonlarca insanın bu tuzları soluyarak müzmin hastalıklara yakalanmıştır.

“Özbekistan'ın Sovyet döneminde de var olan önemli sosyolojik problemlerinden birisi ise, sosyal mekanların yani mahallelerin ve kamu mekanlarının birbirinden fark edilir derecede ayrılmış olmasıdır. Özbek ailelerinin özel sosyal alanı diyebileceğimiz bu bölüme devlet girebilmeyi pek başaramamıştır. Özbek şehirlerinin tümünde işlek bulvarların değişik noktalarındaki ilan panolarına, okul ve devlete ait hizmet binalarına büyük puntolarla yazılan sloganları örnek verebiliriz: *“Xalq devlet hakimiyetinin esas menbaıdır”* (Halk devlet hakimiyetinin esas kaynağıdır); *“Devlet xalq iradesini ifade etib, uning menfeelerige xizmet qiladi”* (Devlet halkın kararını ifade eder) gibi sloganlar Foucault metodolojisi ile değerlendirildiğinde, bu sloganların devletin gücünün ifadesi ve özel alana yönelik halk direncini sessizce aşmanın bir yolu olarak kullanılmış olabilir (Gürsoy 2002: 119) sonucu çıkmaktadır.

Bir diğer problem de eğitim sahasındadır. Asır başlarında Türkistan'ı içine düştüğü gerilikten kurtarmaya yönelik Cedit hareketi Sovyetler tarafından engellenmiştir. 1916, 1924-26 ve 1936-38 yılları arasında Türkistanlı aydınlara yönelik “Temizlik Harekatı” sonucunda belli bir eğitim almış, düşünen ve özgürlüğü savunanların yok edildiği Özbekistan'da 1940 ve 1950'li yıllarda yüksek öğretim kurumlarına kabul edilen yerel milletlerden gençlerin oranı %20 ile %58 arasında iken bu oran 1995'te %70'e ulaşmıştır. Aradaki dönemlerde daha çok alt seviyede ara eleman yetiştirme politikasına uygun eğitim-öğretim gerçekleştirildiği görülmektedir. Fakat yeni dönemle birlikte eğitimin her safhasında ve alanında Özbek gençlerinin varlığı hissedilir derecede artmış olmasına rağmen ekonomik sebeplerden dolayı bu gençlerin öğrenime gereken önemi veremedikleri görülmektedir. Yani eğitim-öğretime verilen önemde eskiye göre bir düşüş yaşanmaktadır. Bu

durum batının tüketim toplumu özelliklerinin Özbekistan’da da etkisini göstermeye başladığının bir kanıtıdır. Gençler, uzun süre alan eğitim öğretim hayatı yerine hemen para kazanacak alanlara yönelmektedirler.

Eğitime genel olarak bakıldığında; okul öncesi eğitim, isteğe bağlı daha çok da annenin çalıştığı durumlarda, çocuklara 2 ay-7 yaş arasında verilmektedir. İlk öğretim; 1-4. sınıf başlangıç 7- 10 yaş arası, 5-9. sınıflar orta 11-15 yaş arası ve 10-11. sınıflar lise 16-17 yaş arası olarak düzenlenmiştir. Özbekistan’daki eğitim sistemi batıyla kıyaslandığında sanat ve spor dalları dışında fen ve sosyal bilimlerde büyük farklılıklar vardır. Bunun bir delili olarak yabancıların açtığı okullara gösterilen yoğun talep ve yurt dışına gönderilen yüksek öğretim öğrencileri örnek gösterilebilir. Son yıllarda Kore, Japonya, Avrupa ve Amerika’ya çok sayıda öğrenci gönderilmiştir. Eğitimdeki genel yetersizlik eğitimcilerin aldıkları düşük ücretlerle de ilgili olabilir. Esasen Özbekistan genelinde tüm kamu çalışanları serbest piyasaya göre daha düşük ücretler almaktadırlar. Bu toplumun genelinde gelir dengesizliği olduğunun bir göstergesidir. Aynı zamanda, toplumsal değerlerin hızla kaybedilmesinin de sebebidir. Eğitimde yeniden yapılandırma çalışmalarına bağlı olarak eğitimi, batılı bir çerçevede içinde oluşturma gayreti göze çarpmaktadır.

Yöntem:

Bu araştırma durum saptaması yapmaya ve olaylar arasındaki ilişkileri aramaya yönelik betimleyici bir çalışmadır. Elde edilen sonuçlar, bir hipotez doğrulamasına götürmeyeceğinden tarafımızca yapılan değerlendirme ve tartışma betimsel sınırlar içinde kalmıştır.

Anket uygulaması Özbekistan’ın başkenti Taşkent’te, araştırmacılardan biri tarafından üniversite çevresinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya katılanlar kartopu yöntemi ile seçilmiştir (Babbie 2001:180). Bu araştırmaya tamamı gönüllü olan toplam 50 kişi katılmış, anketlerin 48’i değerlendirmeye tabi tutulmuştur.. Uygulama zamana yayılarak bir ayda tamamlanmıştır. Ancak bu araştırmacılardan birinin daha önce üç yıl boyunca Özbekistan’da yaşadığı ve gözlemlendiği bilgilerden de faydalanılmıştır.

Anket kağıtlarının değerlendirilmesi kısmen yüzdelliklerle kısmen de verilen sözel cevapların çözümlenmesi ile yapılmıştır. Yani nitelik çözümlenmesi yolu kullanılmıştır.

Ankete katılan grubun demografik özelliklerinin sorgulandığı ilk yedi sorunun cevaplarına göre yaş ortalaması 25.90 olup 26 kız, 22 erkekten (n=48) oluşmaktadır. Kardeş sayısına baktığımızda ortalama 2.96’dır, yani yaklaşık olarak 3 denilebilir. Anne (3.31) ve baba (3.58) eğitim düzeylerine baktığımızda oldukça yüksek ve birbirine yakın rakamlar ortaya çıkmaktadır. Lise ve üstü eğitim düzeyine sahip olmaları da dikkat çekicidir. Anne ve baba eğitim düzeyi arasında çok belirgin bir farklılık görülmemekle birlikte annelerin eğitimi eşlerinininkinden daha yüksek değildir. Babaların çoğunluğu profesyonel bir meslek sahibi iken annelerin % 40’ı “ev hanımı”dır. Bu durum ataerkil bir sosyal yaşamın hakimiyetine işaret etmektedir.

“ Şu anda hangi okulda okuyorsunuz?” sorusuna verilen cevaplardan ankete katılanların kompozisyonun şu şekilde olduğu görülmektedir: Birinci sırada “öğrenciler” (n=22); ikinci sırada “hem okuyup hem çalışanlar” (n=11); üçüncü sırada “üniversite hocaları” (n=9); en son sırada “özel şirket çalışanları” (n=8) vardır.

“Bu okulda okuma nedeniniz nedir?” sorusuna birinci sırada (n=15) “Türk dili ile ilgili bir alanda çalışma isteği”; ikinci sırada (n=13) “herhangi bir neden belirtmeyenler” yer almaktadır. “Sevgi”yi tercih sebebi olarak gösterenlerin sayısı ise (n=11) kişidir. Daha sonraki sıralarda “özel sebepler” gösterilmektedir ki, bunlar arasında “Türkiye’yi çok sevmek” de yer almaktadır.

“(n=6) “Yaşadığınız ülke dışında başka bir ülke gördünüz mü?” sorusuna verilen cevaplar içinde en yüksek orana “Rusya” (n=11), sonra “Kazakistan” (n=10), “Türkiye” (n=8) ve “Kırgızistan sahiptir. Bu ülkelerin dışında “Amerika, Tacikistan, İngiltere, Mısır, Suriye, Almanya, Türkmenistan, Litvanya, Bulgaristan ve Ukrayna” gibi ülkelere de yer verilmiştir.

“En çok görmek istediğiniz ülke neresidir” sorusuna gelen cevaplar arasında en yüksek oran (n=29) ile “Türkiye”; ikinci sırada (n=10) ile “Amerika” ve “Fransa”, üçüncü sırada (n=9) ile “İngiltere” gelmektedir. Bu sırayı “Almanya, Arabistan, Mısır, İsviçre, İspanya, Hindistan, İtalya, Yunanistan, Japonya, Lübnan ve Avustralya” takip etmektedir.

“ Bu ülkeyi görmek isteme nedeniniz nedir” sorusu bir önceki soruya bağlı olarak sorulmuştur. Bu soruya gelen cevaplar arasında birinci sırada “merak” (n=22), ikinci sırada “kültür” (n=13) ve üçüncü sırada “tabii güzellikleri” (n=7) gelmektedir. “Sevgi, eğitim, insanlar, gelişmişlik, din ve para” da alınan cevaplar arasındadır. Modern batı ülkelerini görme isteği, onların meraklarının bir göstergesidir, yaşama açısından özentileri yoktur. “Arabistan, Mısır” gibi ülkeleri görme isteği ise dinî inançlardan kaynaklanmaktadır.

“Size göre en değerli şey nedir” sorusuna verilen cevaplarda en önemli olan şeyin “eğitim” olduğu görülmektedir. İkinci sırada “namus”, üçüncü sırada “para”, dördüncü sırada “gezme-eğlenme”, beşinci sırada “güzellik” gelmektedir. Çok az olmakla birlikte “aile” ve “sağlık” yazanlar da mevcuttur.

“Gelirinizi nereden temin ediyorsunuz?” sorusuna çoğunlukla insanlar gelirlerini kendileri “çalışarak” kazandıklarını bildirmişlerdir. İkinci sırada “ailelerinden” seçeneği ile öğrenci olanlar yer almakta. Üçüncü sırada “burs” ve “diğer” seçeneği gelmektedir. Burslar, her üniversite bünyesinde bu işlerle görevlendirilmiş kişiler aracılığıyla öğrenciler her ay almaktalar. Bu burs öğrencilerin ihtiyaçlarını karşılamak için yeterli değil gibi görünüyorsa da; eğitimle ilgili zorunlu harcamaları asgarî düzeyde olması yani yurtlarda ücretsiz barınmaları, beslenme ihtiyaçlarını giderebilecekleri mutfak düzeneğinin bulunması, ders kitaplarının okul kütüphaneleri tarafından öğrencilere öğretim yılı boyunca tedarik edilmesi, onların ihtiyaçlarını asgarîye indirmediği için yeterlidir.

“Bu gelir sizin için yeterli mi?” sorusuna çoğunluk “evet” (n=30) cevabını vermiştir. Bu gruba ayrıntılı bakıldığında düzenli bir işe sahip olduklarını görmekteyiz. Bu durum grubun % 61 i için geçerli iken, kalan %39’ luk grup sadece okuyan öğrencilerden oluşmaktadır.

“Çok paranız olsa en çok yapmak istediğiniz şey ne olurdu ?” sorusuna verilen cevaplarda ilk sırayı (n=28) “şahsi harcamaların” (ev, araba almak, seyahat etmek)aldığı; ikinci sırada (n=9) “Sosyal dayanışma için” harcamalar; üçüncü sırada (n=6) “ticarete atılma” ve beşinci sırada (5) “Aile ve akrabalara yardım” için harcamalar, altıncı sırada da (n=2) parasını nereye harcayacağını “söylemeyenler” yer almaktadır. Burada, en fazla şahsî harcamaların öne çıktığı görülmektedir. Bu da bencil bir yaklaşım sergiledikleri yorumuna yol açabilmektedir. Çünkü aileyi ve ebeveynleri düşünme oranı ile diğer seçenekler kıyaslandığında, aileyi düşünmenin oranının çok düşük olduğu anlaşılabilir.

Birbirleri için para harcamama oranları da güven sorunu, ilişkiyi ön plana çıkarmama, bireyin kendi düşüncesi ve kendini yalnız hissetme duygularıyla ilgili olabilir. Eski sistemin insanlar arasında birbirlerine karşı şüpheli yaklaşımları yerleştirip, güvensizliği aşılması nedeniyle ortaya çıkmış bir durum olabilir. Eğitim için harcamalar ikinci sırada görülmektedir. Ticaretle uğraşmak isteyenler para kazanmak, sermaye yapmak arzusundalar. Bunda içinde bulunulan ekonomik durum çok etkili. Çünkü hali hazırda ellerine geçen para çok az.

“Size göre ülkeniz nasıl bir yer?” sorusunun cevabı olarak birinci grupta (dünyanın en güzel ülkesi (n=6); çok güzel (n=4); güzel (n=19); güneşli (n=5); zengin (n=4); modern (n=2); altın (n=1)) yer verilen özellikler milli marş ve devlet adamlarının, özellikle cumhurbaşkanının söylemleriyle paralellik arz etmektedir (Naskali 2003:117). İkinci grupta (misafirperver (n=8), geleceği parlak (n=2), benim için değerli (n=3) yer verilen özelliklere toplumsal değerler düzeyinde bakılırsa, Özbekleri gerçekten yansıtan bir durum ortaya çıkmaktadır. Bu bizimle de örtüşmekte ve geleneksel kültürün sürekliliğini göstermektedir.

Değişime dirençleri Ruslara karışıp erimemek duygusuyla ilintili olabileceği düşünülmektedir. Bu durumun avantajlarının yanında dünyaya entegrasyonu sağlamayı güçleştirmesi gibi dezavantajları da vardır. Tüketim kültürü konusunda batıya bizden daha uyumlu, kolay entegre olacak görüntüsü vermeleri ise başka bir husustur. Üçüncü grupta (gelişmekte olan (n=4); tarihi (n=4), gelişmiş (n=3); benim için değerli) olumlu millî duygular ve millî bütünlük beklentisi yer almaktadır.

“Türkiye hakkında bilginiz var mı?” bu sorunun cevabına örneklemin tamamı “evet” olarak cevap vermiştir. Bu soruyla bağlantılı olarak sorulan “Var ise bu bilgiyi en çok nerden aldınız?” sorusuna verilen cevaplarda en yüksek oran (n=32) “Türkiye’den gelen Türklerin”; ikinci sırayı (n=19) “kitapların” aldığı görülmektedir. Bu kitaplar Türk Liselerinde veya Üniversitelerin Türk Dili ve Edebiyatı Bölümlerinde okutulan materyallerdir. Üçüncü sırada (n=18) “Televizyon” gelmekte Özbeklerin TRT Avrasya kanalı ve çok az da olsa uydu ile diğer Türk kanallarını izleyerek bilgiler edindikleri anlaşılmıştır. Dördüncü sırada (n=17) “Türkiye’ye giden arkadaşları” gösterilmiştir. En düşük oran ise (n=7) “Türkiye’yi bizzat görenlere” aittir. Oranı (n=4) çok düşük olsa da internetten ve “aile üyelerinden” Türkiye hakkında bilgisi olanlarla birlikte meslek olarak Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliğinde okuyan ve okumakta olanlar da bulunmaktadır. Bu tablo ile ilgili olan en önemli noktanın oradaki Türk okullarının ve şirketlerinin varlığı gösterilebilir. Halihazırda okulların kapatıldığı, şirket sayılarının da asgariye indirildiği düşünülürse ilişkiler temelinde durumun vahameti açıkça ortaya çıkmaktadır.

“Size göre Türkiye nasıl bir ülke?” sorusuna verilen cevapları üç ana başlık altında değerlendirebiliriz. Birinci grupta (n=38) “tabiat güzellikleri” vurgulanmıştır. Türkiye’nin güzelliği onların çok fazla ilgisini çekmekte, ayrıca “misafirperver” yaklaşımımız (n=5) kendileriyle bizi özdeşleştirmeye yardımcı olmaktadır. İkinci grupta (n=16) bizi “modern ve gelişmiş görenler” yer almaktadır. Kendilerine göre Türkiyelilerin daha iyi bir durumda olduğu yargısına sahiptirler. Üçüncü grupta (n=13) “kültürel özellikler” dile getirilmiştir. Bu alan onlarla ilişki kurmada araç olarak kullanılabilir. Edebiyat ve tarihi birlikteliğin dile getirildiği bu alan bize, kendimizi tanıtmada pek de başarılı olamadığımızı göstermektedir. Türkiye – Özbekistan ilişkilerindeki değişikliği göstermesi bakımından Özbekistan Cumhurbaşkanı İslam Kerimov’un konuşmalarından kısa bir alıntı yapmak uygun görülmüştür.

“Bir buçuk asır devamında birbiriyle ilişkisi kesilen Özbek ve Türk halklarının dostluğu, kardeşliği, beraberliğini yeniden kurup güçlendirmenin zamanı geldi” (Kerimov 1991:3) anlayışıyla yola çıkan ilişkilerin zamanla hangi yönde geliştiğini gösteren aşağıdaki satırlar oldukça mânidardır.

“Biz kendimizi millet olarak görüyoruz, Özbekçiliğimiz hakkında kesin fikirlere sahip olmamız gerek. Türk dilli halk var, Türk halkı var. Bu ikisi arasındaki farkı her bir vatandaşımız, öncelikle de evlatlarımızın bilmesi gerekir” (Kerimov 1999:6).

“Türkiye ile ilgili en çok bildiğiniz şey nedir?” sorusuna öncelikle (n=11) “müzik”; sonra “turizm”(n=9); “edebiyat” (n=9); “tarih” (n=6); “insanlarımız” (n=7), “eğitim” (n=4); “gelenek-görenek” (n=3);

“sinema” (n=2); “Atatürk” (n=2); “futbol” (n=1); “ekonomi”(n=1), “Türkçe” (n=3), “dostluk- kardeşlik”(n=1); “Avrupalı”(n=1) cevabı verilmiştir.

Tartışma ve Sonuçlar

Yaş ortalaması 25 olan 48 öğrencinin verdiği cevaplar değerlendirildiğinde üniversite mezunu veya henüz yüksek tahsillerine devam etmekte olan Özbek gençlerinin sosyal hayatlarına ilişkin özgün sonuçlar elde edilmiştir.

Genel bir hüküm olarak onların geleceğe umutla bakan dinamik bir topluluk oldukları söylenebilir. Onlar hayatı bütün yönleriyle yaşamak dünyayı tanımak, başka insanlarla ilişki kurmak ve gelecekte her türlü ihtiyaçlarının giderildiği zengin ve mutlu bir hayat kurmak istemektedirler. Özbek gençlerinin başka ülkeleri gezip görme arzularının temelinde bu söylenenleri doğrulayan tercihleri görülmektedir. Örneğin Türkiye’yi görmek isteyenlerde tarihî bağları tanıma ve kültürel ilişkiler kurma; batılı ülkeleri görmek istemelerinde onların teknolojik gelişmelerini ve zenginliklerini bilme arzusu yatmaktadır. İslâm ülkelerinde ise bu arzu dinî merakların sonucudur. Yazarların Özbekistan’daki şahsî gözlemleri ve incelemeleri geçmişteki Sovyet rejiminin aksine şartlandırmalarına rağmen gençlerin bir kısmında İslam dinine yöneliş olduğunu diğer bir kısmında da batı ve teknolojisine hayranlık oluştuğunu göstermektedir. Dini yöneliş noktasında günümüz Özbekistan’ında ve onun geleceğinde önemli bir sorun olarak; gençlerin bu yönelişi ile resmi ideolojinin bakışı arasında fark edilebilir önemli bir ayrılık yer almaktadır. Sovyetlerin dağılmasıyla birlikte egemen olan yeni bir Resmi ideoloji İslâmî değerleri eski bir millî kültüre aitmiş gibi sunmakta; etik, adap, dürüstlük gibi kavramları dini referans almaksızın hâkim kılmaya çalışmakta bu da sosyal hayatta çeşitli sorunları ortaya çıkarmıştır. Bunun sonucu olarak 1992 de başlayan ve 1996 da alevlenen ve giderek tırmanan İslami direnişler zamanla şiddete yönelmiştir (Roy 2001:197-228; Beningsen, Lemercier, Quelqejoy 1994: 238-250, 279-281).

Ankete katılanların hayata bakış açılarını yansıtırken, birinci sıraya eğitim-öğretim ve namus gibi moral değerleri koymaları; para, seyahat-güzellik gibi maddî değerleri ikinci sıraya atmaları onların tarihsel ilişkiler bağlamında ortak bir kültür çevresinde (Türk kültürü) kalabildiklerini göstermektedir. Özbeklerin eğitime birinci sırada önem vermelerinin sadece yakın dönemde yaşadıkları idarelerin tasarruflarıyla geliştiği söylenemez. Onların geçmişte birkaç asır boyunca yalnızca Orta Asya’nın değil, İslâm alemi ve o dönem batı toplumlarına eğitim, bilim ve kültür sahasında ışık tutmuş merkezlere sahip olduğunu göz ardı edemeyiz. İşte bu geçmişten gelen kültürün bir göstergesi olarak eğitim ve diğer manevî unsurlar ön plana çıkmaktadır. Bu durum Rus hegemonyasındaki hayatları süresince karşılaştıkları etnik mühendislik projesi karşısında bir çok kültürel sarsıntıya rağmen temel özelliklerini koruma dirençlerini gösterdiklerinin kanıtıdır. (Roy 1997: 125-126; Hayıt 1995:41-63, 157-164; Andican 2003:652-657; Uludağ 1992:308-309).

Namusun eğitimden sonra ikinci sırada yer almasını yıllar süren komünizm (ateist ve sosyalist) propagandalarına bağlayabiliriz. Özbeklerin, parayı ilk sıraya değil de üçüncü sıraya almaları, henüz pragmatik olarak bireyselleşmenin ve batı değerlerinin yerleşmediğinin ve de hakimiyeti altında kaldıkları sosyalist kültürün etkisini sürdürmekte olduğunun bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Fakat küreselleşen dünyada gelecek dönemlerde paranın çok arzu edilen şey olması da yadırganmaz. Bu kadar karışık bir süreç yaşayan Orta Asya halklarından biri olan Özbeklerin “gezmek ve eğlenmeyi” dördüncü sıraya almaları doğaldır. Ancak para ile birlikte bu istek de yukarı doğru yükselirken, namus da gerileyecektir. Eğitime reel olarak bakıldığında gerilemenin açıkça görülebildiği bir durum ortaya çıkmaktadır. Bugünkü durumda yüksek değeri olan kavramlar

ve nitelikler, kaçınılmaz olan küresel değişimin bir sonucu olarak düşük değerli niteliklerle yer değiştirmekte olduğu gözlenmektedir.

Güzel ve yakışıklı olmak son sırada yer alıyor. Bu da bu insanların henüz tüketim kültürünün batı ölçülerinde olmadığını, moda akımını batı gibi takip etmeyip, batı gibi algılamadıklarını ortaya çıkarmaktadır. Onlara göre henüz homojen bir etkileşim ortamı var. Fakat küresel ekonominin tüketim girdabına tam kapıldıklarında güzellik de bir meta haline gelecek ve ekonomik sistemlerin içine girecektir.

Şu anda batının aileye verdiği özel önem Özbeklerde görünmüyor, ama zaten hepsi bir arada yaşamakta oldukları için farkındalıkları fazla gelişmiş değildir. Ç.Kağıtçıbaşı, toplulukçu kültür insanının ilişkisel benlik ve bireyci kültür insanının ise ayrışık benlik geliştirdiğini ileri sürmektedir(Kağıtçıbaşı 1999:362-363). Kağıtçıbaşı'nın bu ayrımından yola çıkarak Özbeklerin toplulukçu kültür insanı olduğunu ve ilişkisel benlik geliştirdiği söylenebilir.

Özbek gençlerinin maddi durumlarının istenilen düzeyde olmadığı ve bir kısmının ekonomik özgürlüklerinin bulunmadığı gözlemlenmiştir. Kendilerinin çok paraları olması halinde öncelikle şahsi harcamalar yapacağı, daha sonra paralarını sosyal yardımlaşma ve toplumsal yatırımlara sarf edecekleri, üçüncü sırada ticarete yönecekleri ve son olarak aile ve akrabalarına yardım yapacakları ortaya çıkmıştır. Burada birinci sırada şahsi harcamalara yönelmeleri Sovyet rejimi dönemindeki tüketim ilişkilerinin olumsuz sonuçlarından kaynaklanmaktadır. Bunun yanında tüm dünyada küreselleşmenin etkisiyle kendini gösteren aşırı tüketme ihtiyacının yansımalarıdır. Bu eğilimi takiben sosyal yardımlaşma, toplumsal yatırım konusunun tercih edilmesi Özbek gençlerindeki yüksek ruh halini göstermektedir. Ticaretle yeniden para kazanma arzuları ve daha sonra gelen ailelerini, akrabalarını gözetmeleri son derece insani bir yaklaşımdır. Sosyolojik anlamda sosyal bütünlüğü sürdürme çabalarının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Ankete katılanlar ülkelerini coğrafi güzellik açısından dünyanın en güzel yeri olarak tanımlamaktadırlar. Sorulara verilen cevaplara bakıldığında bu coğrafyada yaşayan insanlar geleneklerine, kültürel değerlerine bağlı olduklarını düşünüyorlar ve aydınlık ve parlak bir geleceğin kendilerini beklediğine inanıyorlar. Bu sonuç Özbek gençlerinin kendi koordinatlarını iyi belirlediklerini tarihsel bilinçten doğan kendilerine güvenen ve yaşayan bir toplumda bulunması gereken geleceğe olumlu bakış açıları geliştirdiklerini göstermektedir.

Türkiye- Özbekistan ilişkileri çerçevesinde Özbek gençlerinin Türkiye Türkleriyle birebir ilişki, okunan kitaplar ve televizyonlar kanalıyla Türkiye hakkında genel bir bilgiye sahip oldukları ortaya çıkmaktadır. Bu kanallardan elde edilen kazanımların başında Türkiye'nin müziği, turistik yerleri, eğitim-öğretim sistemi, edebiyatı ve tarihi gelmektedir. Bunlardan yola çıkarak Türkiye'nin modern, gelişmiş ve çok güzel bir ülke olduğu, köklü bir tarihe sahip bulunduğu ayrıca iki halk arasında esaslı kültürel bağların mevcudiyeti vurgulanmaktadır (Roux 2001:429-431; Naskali 2003:428-432; Aydın 2001:201-226 ; Açıık 1996).

Özbekistan tarafının ekonomik ilişkilerdeki olumlu tutumu, eğitim- öğretime ve kültürel alanlara yansıtılması önemli bir açmazdır. Özellikle dil, tarih, kültür alanındaki her türlü yaklaşım ve gayretlerin yetersizliği üzüntü yaratmaktadır.

Gerçekleştirilen bu çalışma Özbekistan ve Türkiye arasında var olan olumlu atmosferin gözlemlenmesine imkan sağlamıştır. Anket sonuçlarının ortaya çıkardığı sonuçlar ışığında Türkiye Özbekistan ilişkilerini geliştirebilmek açısından bu türden çalışmalara olan ihtiyacın ne kadar önemli olduğu görülmektedir.

Bu çalışmadan elde edilen sonuçlara dayanarak daha ileri düzeyde yeni çalışmalar üretilebileceğini düşünmekteyiz.

KAYNAKÇA

- 1-) Açık, Fatma. (2004) “Özbekistan’da Defın ve Taziye Merasimleri” *Milli Folklor*, Bahar, Sayı: 61.
- 2-) Açıköz, Halil. (1990) *Türkistan İllerinden Özbekistan*, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- 3-) Akyol, Taha. (1990) *Azerbaycan Sovyetler ve Ötesi*, İstanbul: Burak Yayınevi, s. 91
- 4-) Aydın, M. ve Erol, M. S. (2001) “Bağımsızlıklarının Onuncu Yılında Türk Cumhuriyetleri” *Avrasya Dosyası*, Sonbahar , Sayı: 3, s. 201-220
- 5-) Babbie, E. (2001) *The Practice of Social Research* 9th edition, (USA: Wadsworth Inc.
- 6-) Bennigson, A. (1980) *Sovyet Müslümanları ve İslam Dünyası* Çev.Türköz, İ.O. Türk Dünyası Araştırmaları, s.11
- 7-) Bennigson, A. A. ve C. Lemercier – Quelquejoy (1994) *Step’de Ezan Sesleri* Çev. N. Uzel, İstanbul: İrfan Yayıncılık, s.238, 250 /297,281
- 8-) Kağıtçıbaşı, Çiğdem. (1999) *Yeni İnsan ve İnsanlar*, İstanbul: Evrim Yayınları.
- 9-) Erşahin S. (1999) *Türkistan’da İslam ve Müslümanlar (Sovyet Dönemi)*, Ankara: İlahiyat Vakfı Yayınları-1, s. 171-297
- 10-) Hayıt, Baymirza. (1995) *Türkistan Devletlerinin Millî Mücadeleleri Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, s. 41-63 57-164
- 11-) Hayıt, Baymirza. (1987) *Sovyetler Birliğindeki Türklüğün ve İslamın Bazı Meseleleri*, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- 12-) Kayabalı, İ. ve Arslanoğlu, C. (1987) *Ortaasya Türklüğünün Tarihi ve Bugünkü Durumu*, Ankara: Kömen Yayınları-3, s. 120-1237 140-157
- 13-) Editör; Alimova, D. A. (2000) *Müstebid Tüzümning Özbekistan Milliy Baylıklarını Talaş Siyaseti: Tarih Şahidligi ve Sabakları*, Taşkent: Şark Neşriyat,
- 14-) Editörler Naskali, ; E. G. ve Şahin, E. (2003) *Bağımsızlıklarının 10.yılında Türk Cumhuriyetleri (Caşın, M. H. “ Cumhuriyetlerin Dış Politikaları”*, Haarlem: SOTA, s. 428-432
- 15-) Roux, J. P. (2001) *Orta Asya Tarih ve Uygarlık*, Çev. Lale Arslan, İstanbul : Kabcacı Yayınevi, s.429-431.
- 16-) Roy, O. (1997) *Yeni Orta Asya ya da Ulusların İmal Edilişi*, Çev. M. Moralı, İstanbul: Metis Yayınları, s. 125-1267 197-228
- 17-) Thierry, Z. (2001) *Yasak Kent Buhara* Çev. A. Berktaş, İstanbul: İletişim Yayınları, s.149-152
- 18-) Uludağ, İlhan. (1992) *Sovyetler Birliği Sonrası Bağımsız Türk Cumhuriyetleri ve Türk Gruplarının Sosyo-Ekonomik Analizi Türkiye ile İlişkileri*, İstanbul: TOBB Yayını.
- 19-) Merdanoğlu, S. ve Muhammadiev, N. *Özbekistan Kılavuzu*, (1997) Ankara: Altın Miras Vakfı Yayınları.
- 20-) Editörler: Kavuncu, O. Şahingöz, M., Karakaş, Ş., Deliömeroğlu, Y. *Türk Dünyası Genel Bakış Meseleler, Politikalar*, (Ankara: Selçuklu Vakfı Birlik Araştırma-Geliştirme Merkezi
- 21-) *National Geographic* Şubat 2002, s.170-171
- 22-) Kerimov, İ., Milli Tikleniş gazetesi, Taşkent 12 Ekim 1991
- 23-) Kerimov, İ., Tarihi Hatırasız Kelecek Yok, Şark Yay., Taşkent 1999

Yrd. Doç. Dr. Fatma Açık
GÜ. GEF. Türkçe Eğitimi Bölümü
e- mail: fatmaacik1@yahoo.com
fatmaacik1@gazi.edu.tr

Yrd. Doç. Dr. Ayşe Canatan
GÜ. FEF. Felsefe Bölümü
e-mail: acanatan@gazi.edu.tr